

Mato ZOVKIĆ

STOTA OBLJETNICA CRKVE U KOJOJ SU DRINSKE MUČENICE POLOŽILE ZAVJETE

Sažetak

Prigodom završetka kauze za beatifikaciju s. Jule Ivanišević i četiriju susestara Kćeri Božje ljubavi, koje su kao redovnice na Palama u toku Drugog svjetskog rata bile simbol katoličke vjere i zato ubijene 15. prosinca 1941., autor predstavlja kratku povijest sestarske crkve Kraljice sv. krunice u Sarajevu u kojoj su one položile redovničke zavjete. Crkvu je projektirao sarajevski arhitekt Josip Vancaš, izgradio poduzetnik Ludwig Jungwirth, posvetio ljubljanski biskup Anton B. Jeglič 1. listopada 1911. On je od 1882. do 1898. bio kanonik u Sarajevu te kroz to vrijeme duhovni asistent Kćeri Božje ljubavi i predavao je pedagogiju na Ženskoj učiteljskoj školi koju su sestre vodile. Kad su komunisti u svibnju 1945. preuzeli vlast, nacionalizirali su sestarske škole, a 6. lipnja 1949. i zgradu samostana tako da se 125 sestara i 15 novakinja našlo na ulici. Samo 4 sestre smjestile su se u bivšoj gospodarskoj zgradi samostana te su vodeći brigu o svojoj crkvi, u koju se na liturgiju okupljaju vjernici toga dijela Sarajeva, ostale na svojem povijesnom korijenu gdje ih je dovela utemeljiteljica u travnju 1882. Zahvaljujući domaćim i stranim dobrotvorima crkvu su popravljale 1971., 1982. i 2008.

Kako je spaljena kapelica samostana na Palama iz kojega su sestre silom odvedene 11. prosinca 1941., a njihova izmasakrirana tjelesa odgurnuta su niz rijeku Drinu u Goraždu dan nakon pogubljenja 15. prosinca 1941., vjernici ih ne mogu štovati na njihovu grobu nakon što budu beatificirane 24. rujna 2011. u Sarajevu. Zato sestre Kćeri Božje ljubavi žele crkvu Kraljice sv. krunice, u kojoj su Drinske mučenice položile redovničke zavjete i obavljale duhovne vježbe, preobraziti u njihovo svetište.

Ključne riječi: *Družba Kćeri Božje ljubavi, sestarske škole u Sarajevu, A. B. Jeglič suradnik sestara i posvetitelj njihove crkve 1911., sestarska crkva Kraljice sv. krunice, Drinske mučenice, redovnički zavjeti, svetište.*

Na prvo ozbiljnije upoznavanje s Drinskim mučenicima motivirala me je u studenom 1968. s. Mihaela Dodik (1912.-1998.) kao predstojnica sestara Kćeri Božje ljubavi u Cankarevoj ulici u Sarajevu koja se ujedno brinula za sestarsku crkvu Kraljice sv. krunice na Banjskom brijegu. Zamolila me da kao novi župnik katedralne župe te godine predvodim u njihovoj crkvi obilježavanje spomena na pet članica Družbe sredinom prosinca koje su iz njihova samostana na Palama silom odveli četnici 11. prosinca 1941. Nakon pokušaja nasilja nad njihovim Bogu posvećenim djevičanstvom, zbog čega su

one poskakale kroz prozor kasarne u Goraždu i teško se pozlijedile – razulareni vojnici okrutno su ih pobili i tjelesa im gurnuli da otplivaju niz Drinu. Zamolio sam pisanu građu o sestrama kako bih se pripravoio za propovijed. Jedna od sestara u samostanu bila je i Slovenka s. Silva Rabič (1897.-1972.) koja mi je predala strojem tipkana skripta s osnovnim podacima o njima, iskazima svjedoka i dopisima poglavara nakon njihove mučeničke smrti.¹ Bilo je to vrijeme komunističke vlasti kada se smjelo govoriti samo o zločinima ustaša u Drugom svjetskom ratu a upozoravanje na nasilja drugih vlast je tretirala kao kršenje „bratstva i jedinstva“. Pod parolom „bratstva i jedinstva jugoslavenskih naroda i narodnosti“ komunisti su nametali vladavinu jedne partije i dominaciju jednog naroda. Zato sam morao oprezno birati svaku riječ jer sam znao da moje propovijedi u katedrali i drugim crkvama Sarajeva prate ucijenjeni suradnici tajne policije zvane Udba.

Nakon što se komunizam urušio i objavljene potrebne publikacije o Drinskim mučenicama, na molbu vrhbosanskog nadbiskupa kardinala Vinka Puljića Sv. Stolica dopustila je otvaranje biskupijskog procesa za njihovu beatifikaciju, koji je vođen u Sarajevu od 6. prosinca 1999. do 14. prosinca 2002. Bio sam sudac delegat u toj kauzi koja je god. 2003. nastavljena u Rimu i pravno dovršena 14. siječnja 2011. kada je papa Benedikt XVI. potpisao dekret o Drinskim mučenicama koje su pogubljene iz mržnje na katoličku vjeru. Svečarski dio procesa završava se 24. rujna u Sarajevu kada će biti proglašene blaženima s. Jula Ivanišević i četiri susestre Družbe Kćeri Božje ljubavi. Nakon što sam s radošću sudjelovao u ovoj kauzi, ovdje bih na svoj način želio pridonijeti vezanju njihova štovanja uz crkvu Kraljice sv. krunice u Sarajevu u kojoj su one položile svoje zavjete. Njihova tjelesa odnijela je Drina pa ne možemo ići na njihov grob; kapelica samostana na Palama je srušena.² Zato možemo dolaziti u njihovu crkvu na Banjskom brijegu koju je 1. listopada 1911. posvetio ljubljanski biskup Anton Jeglič zbog svoje duboke povezanosti s Kćerima Božje ljubavi tijekom kanoničke službe u Sarajevu od 1882. do 1898.

---

¹ S. M. Silva RABIČ, *Sjećanje na Pale i na naše mučenice* (strojopis), 9 stranica. Čuva se u arhivu Hrvatske provincije Kćeri Božje ljubavi u Zagrebu, Nova Ves 16. Rukopis je 1968. imao 7 i pol stranica. S. Silva je 1970. dodala još dvije stranice.

² Za dokumentiranu povijest sestarskog samostana na Palama te nasilno odvođenje i pogubljenje sestara, usp. Slavica BULJAN, *Zavjet krvlju potpisan* (Zagreb: Ured za Drinske mučenice, 1996.), 59-131.

1. Kanonik Jeglič, suradnik sestara Družbe kćeri Božje ljubavi

Kćeri Božje ljubavi dovela je u Sarajevo, na molbu nadbiskupa Stadlera, sama utemeljiteljica Franciska Lechner iz Beča 28. travnja godine 1882.³ Iako su tada u Sarajevu djelovale zagrebačke sestre Milosrdnice sv. Vinka vodeći jednu školu za djevojčice, Stadler je želio imati u nadbiskupiji još jednu katoličku redovničku zajednicu koja se bavi školskim odgojem djece i apostolatom djevojaka. Sama utemeljiteljica kupila je u Sarajevu kuću i zemljište za budući samostan i zavode u kojima će djelovati njezine sestre. Već ujesen te godine dovršena je zgrada zvana Zavod sv. Josipa i u njoj otvorena škola. S vremenom su otvarane sljedeće škole koje su vodile sestre: osnovna škola s dječjim vrtićem, ženska građanska škola, ženska učiteljska škola, tečaj za odgojiteljice u dječjem vrtiću, trgovački tečaj i ženska stručna škola.⁴

Na poziv nadbiskupa Stadlera, Anton Bonaventura Jeglič kao slovenski svećenik došao je u Sarajevo (Ljubljana, Zagreb, Beč, Budimpešta i Sarajevo bili su tada u istoj državi!) za kanonika 9. veljače 1882. te uz to vršio službu prepošta i generalnog vikara a 7. rujna 1897. imenovan je pomoćnim biskupom. Već 11. veljače 1898. car ga je imenovao rezidencijalnim biskupom u Ljubljani, i to imenovanje potvrdio je Papa 24. ožujka.⁵ Službu je vršio do 1930. kada ga je zbog dobi od 80 godina na njegovu molbu Papa umirovio, ali je umirovljeni biskup živio u samostanu Stična do 2. srpnja 1937.⁶ Ovdje ne mogu prikazati sve kanoničko djelovanje Antona Jegliča

³ Usp. Alojzija CARATAN – Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi 1882.-1982.* (Split-Zagreb: Knjižnica zbornika Kačić, 1982.), 17; Slavica BULJAN, *Dragulj Srca Isusova. Sestra Luka – duhovni cvijet Sarajeva* (Zagreb: Družba Kćeri Božje ljubavi, 2010.), 19-45.

⁴ Usp. Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 28-103.

⁵ Jedan od privilegija austrougarskog cara, koji je nosio naslov „apostolski“, bio je i imenovanje biskupa u njegovoj državi nakon obvezatne konzultacije s nuncijem u Beču kao predstavnikom Svete Stolice. Za podatke o Jegličevu životu služim se člankom Metoda BENEDIKA, „Jegličeva življenjska pot“, *Jegličev simpozij v Rimu*, Edo Škulj (ur.) (Celje: Mohorjeva družba v Celju, 1991.), 21-24.

⁶ Održao je 4 biskupijske sinode te bio cijenjen također kao kulturni i politički djelatnik. Osim prilikom posvete crkve Kraljice sv. krunice 1. listopada 1911. u Sarajevu, sudjelovao je god. 1932. u proslavi 50. obljetnice uspostave Vrhbosanske nadbiskupije.

u Sarajevu ni njegovo kasnije biskupsko djelovanje u Ljubljani.⁷ Kanonik Jeglič bio je od početka duhovnik i suradnik Kćeri Božje ljubavi u samom Sarajevu i po drugim mjestima nadbiskupije u kojima su s vremenom otvorile svoje škole. U spisima ordinarijata i kaptola nisam našao podatak o danu imenovanja na tu službu, nego samo podatke o Jegličevim nastupima povodom različitih molbi sestara (osobito kad je trebalo skupljati pomoć za samostanske škole).

Među redovnicama Družbe kćeri Božje ljubavi bile su i dvije Jegličeve nećakinje: s. Lavrencija i s. Vjekoslava. To doznajemo iz Jegličeva dnevnika koji se čuva u nadbiskupskom arhivu u Ljubljani.⁸ Jeglič je sredinom rujna godine 1899. proboravio tri dana u Sarajevu na putu iz Metkovića, preko Sarajeva i Travnika u Đakovo. U Sarajevu je, između ostalih, tada posjetio i svoje dvije nećakinje koje su bile u samostanu sestara Družbe Kćeri Božje ljubavi. Za jednu od njih kaže daje „prav za prav zadovoljna in srečna“, a za drugu da nije siguran hoće li ustrajati u samostanu.⁹ Osim dviju nećakinja u samostanu, uz Jegliča je bila njegova sestra koja mu je vodila kućanstvo i nećakinja Amalija Jeglič. To doznajemo iz Jegličeva dopisa podnesenog

---

⁷ Usp. Mato ZOVKIĆ, „Anton Jeglič kao kanonik i pomoćni biskup u Sarajevu“ *Jegličev simpozij v Rimu*, Edo Škulj (ur.), (Celje: Mohorjeva družba, 1991.), 37-62. Drugi sudionici toga simpozija obradili su ostale teme o Jegliču te u svojim radovima naveli izvore i literaturu.

⁸ Usp. Bogdan KOLAR, „Dnevnik škofa Jegliča“, *Jegličev simpozij v Rimu*, Edo Škulj (ur.), (Celje: Mohorjeva družba, 1991.), 73-76. Počeo je dnevnik voditi 19. siječnja 1899. u toku prve godine svoje biskupske službe i vodio ga do 14. kolovoza 1930. Obuhvaća 13 bilježnica većeg formata s 2460 stranica. Prema svjedočanstvu biskupa dr. Stanislava Leniča dnevnik su dale pretipkavati zatvorske vlasti u ljubljanskom zatvoru tako da je u prvim mjesecima 1953. nastalo šest tipkanih prepisa koji se u sitnicama razlikuju od izvornika, ali prepisivači nisu namjerno kvarili izvornik. Taj dnevnik je rudnik podataka za slovensku crkvenu i političku povijest u vrijeme biskupa Jegliča.

⁹ Služio sam se tipkanim prijepisom *Jegličeva Dnevnika 1899.-1932.*, za dane 12. do 22. septembra 1899. Prijepis je pohranjen u arhivu Služavki malog Isusa u Sarajevu. S. Lavrencija Jeglič, krsnim imenom Amalija, bila je kći Jegličeva brata. Kasnije je izašla iz Družbe te živjela i umrla u Sarajevu. - Usp. Jože JAGODIĆ, *Nadžkof Jeglič. Majhen oris velikega življenja* (Celovec: Družba Svetega Mohorja, 1952.), 100. S. Vjekoslava Prešern rođena je u Zabresnici. Prve zavjete položila je u Sarajevu 16. 8. 1898. S prezimenom Prešern bile su još Simoneta i s. Stanislava - obje rodom iz Zabresnice. - Usp. Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 295. U Travniku je Jeglič pohodio isusovce „pri katerih je moj nečak Prešeren“.

nadbiskupskom ordinarijatu 10. siječnja 1892.¹⁰ Pretpostavljam da je prisutnost nećakinja u samostanu Družbe Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu ulijevala povjerenje između Jegliča i sestara, te doprinosila da bolje razumije potrebe sestara. Ovo povjerenje i razumijevanje vidi se iz činjenice da je Jeglič 11. listopada 1883. pratio utemeljiteljicu Majku Francisku na putu u Tuzlu, gdje su sestre 11. prosinca iste godine, uz dopuštenje državnih vlasti, otvorile osnovnu školu s hrvatskim i njemačkim odjeljenjem.¹¹ Na istom putovanju stigla je utemeljiteljica u pratnji kanonika Jegliča u Breške kod Tuzle. U Breške je ponovno dolazila 24. 2. sljedeće godine, također uz Jegličevu pratnju. Te godine sagrađen je u Breškama samostan zvani *Emaus*. Samostan je prigodom krizme blagoslovio nadbiskup Stadler. I tu su sestre iste jeseni otvorile školu za mušku i žensku djecu.¹²

Pod naslovom „Nova knjiga za uzgojoslovje“ Jeglič je u „Vrhbos-

---

¹⁰ U arhivu Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog 1892., br. 107 čuva se dokument kojim Jeglič pismeno izvješćuje ordinarijat o tome da je njegova nećakinja Amalija Jeglič od susjeda muslimana lažno optužena da je njihovu sluškinju nagovarala da se pokrsti te da je pomogla djevojci da „nestane“. Dva policajca uhapsila su Amaliju 30. prosinca 1891., a vlada je odredila da ima noć provesti u zatvoru. Dopušteno je da s njom u zatvorskoj ćeliji provede noć i Jegličeva sestra (kojoj se ne navodi ime). Savjetnik vlade je pretpostavljao da su kanonici djevojku muslimanku sakrili. Jeglič je sutradan pohodio policijsku stanicu i pokazalo se da je djevojka „nađena“. Bez znanja obitelji kod koje je radila bila je otišla k roditeljima na selo. Jeglič u istom izvještaju spominje slučaj Ane Vuković koja je s nekom muslimankom na Bašćaršiji kupovala krpe s nakanom da joj ta muslimanka otka prostirku. Bila je odvedena na policiju i optužena da je tu muslimanku prisilila da kod nje prespava dvije noći te da ju je silom pokušala natjerati da se krsti. U Sarajevu Jegličeva vremena bilo je još ovakvih optužbi. Austrijska vlada, da kod muslimanskih građana spriječi strah od nasilne kristijanizacije, odredila je vrlo stroge zakone o prijelazu s islama na kršćanstvo. Stadler je u nekoliko slučajeva iskazao građansku neposlušnost. Najpoznatiji je slučaj Fate Omanović koji je razjašnjen tek 1940. njezinim iskazom da je pobjegla od svojih jer su je htjeli silom udati za momka kojeg nije voljela. Primila je kršćanstvo, udala se za Slovenca i živjela zadovoljna s obitelji u Ljubljani. Muslimanski politički prvaci u Bosni Stadlerova vremena zbog „nestanka“ te djevojke podjarivali su ogorčenje kod Muslimana, pa se tako velik broj obitelji iselio u Tursku u znak protesta protiv lošeg postupanja katoličke vlade prema muslimanima u BiH. Novinar Rešad Kadić pronašao je Fatu Omanović godine 1940. u Ljubljani i posredovao da ona nakon dugih godina opet dođe u rodni kraj. Usp. Kadićeve izvještaje u *Jugoslavenskom listu* od 16. do 21. augusta 1940. Ovaj slučaj zaslužuje da bude bolje istražen i osvijetljen.

¹¹ Usp. Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 107-109.

¹² Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 120-122.

ni“ god. 1887. (str. 309-311) predstavio svoju knjigu *Uzgojoslovje*. Na početku članka ističe kako već petu godinu predaje pedagogiju učiteljskim pripravnicama u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu, da se morao služiti propisanom knjigom Stjepana Basaričeka, ali da je nije mogao zavoljeti. Pišući svoju knjigu, želio je, između ostaloga, pokazati „kako moraju baš vjerski nazori promicati čitav uzgoj, jer drugačije bi bio uzgoj nepodpun, manjkav i to u pogledu na najvažniju stranu čovječjeg života i zadaće njegove“. Navodi literaturu kojom se služio priznajući sličnosti i ističući razlike: „... jer ako ne više, bar u toliko sam gledao, da mi govor ne bude abstraktan, nego više konkretan i razumljiv“. Ističe da se posebno trudio oko jezika i logičnog rasporeda građe koja treba biti pamćena. Nisam mogao ustanoviti da je povijest pedagogije na tlu Jugoslavije ili same Bosne dovoljno vrednovala ovo pionirsko djelo.¹³

Svećenik Franjo Venhuda djelovao je kao kateheta od 1886. do 1890. na sestarskim školama Družbe Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu. U službu ga je uveo Jeglič. Evo kako je on doživio Jegliča: „Sve su škole imale pravo javnosti i podlijegale su nadzoru vladinog inspektora. On je katkada inspicirao školu, a na kraju je godine prisustvovao polaganju javnog ispita. Upravitelj cijeloga Zavoda bio je kanonik dr. Anton Bonaventura Jeglič, kasnije knez - biskup ljubljanski. Učiteljski zbor: vjeronauk i neke predmete predavao je sam upravitelj... Gospodin upravitelj, koji me je uvodio u rad, završio je ovim riječima: „Kako vidite, posla će biti dosta. Ne bojte se, sestre će vam pomagati. Zatim, ako vršimo volju Božju, ni gospodin Bog neće nam uskratiti svoju pomoć! Prvih 14 dana bit ćete slobodni, da dobro uzmognete pregledati naše školske knjige. Raspodijelite materijal i pripravite se za prve satove. A onda počnimo u ime Božje!“¹⁴ Venhuda je ovo pisao kao umirovljenik,

¹³ Usp. Metod MIKUŽ, „Jeglič, Anton Bonaventura“, *Jugoslavenska enciklopedija* 4, (Zagreb: 1960.), 477 gdje autor ističe da je Jeglič pisao teološke rasprave i školske udžbenike u vrijeme djelovanja u Sarajevu, a ne navodi jedini udžbenik *Uzgojoslovje*. Mitar PAPIĆ, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878-1918)*(Sarajevo: 1972.), 93-95 prikazuje „Privatnu učiteljsku školu u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu“, ali ne spominje Jegličev rad na toj školi. Zborno djelo *Pedagogija*, dva sveska, Matica hrvatska, Zagreb 1968., donosi popis starije i novije literature, ali ne spominje Jegliča. Jordan KUNIČIĆ, *Kršćanska pedagogija*(Zagreb: KS, 1970.), 205, navodi kao literaturu Enciklopedijski rječnik pedagogije, priručnike moralke i dokumente crkvenog učiteljstva.

¹⁴ Franjo VENHUDA, *Uspomene sarajevsko-poljskog župnika*(Sarajevo: Izd. župni ured Stup, 1988.), 14-15.

prisjećajući se svojih sarajevskih godina iz Moravske.

Čitajući zaključak Jegličeva *Uzgojoslovja*¹⁵ koje je napisao kao plod svojega radnog iskustva na ženskoj učiteljskoj školi u Sarajevu, imam dojam da je dao svojevrstu ispovijest o vlastitome odgojno-obrazovnom radu:

„Znamenito, važno i sveto je zvanje uzgojiteljevo. On radi za budućnost, za vrijeme i vječnost, za život, sreću ili nesreću pojedinih uzgojenika, a i za sreću ili nesreću obitelji, crkve i države. Kolika ga čeka odgovornost! Sudiće mu djeca što ih je uzgajao, sudiće obitelji, država, crkva i napokon Bog, koji sve vidi i sve znade, kojemu je dakle poznat čitav život uzgojiteljev zvanični i osobni, javni i privatni, koji znade i za sve namjere srca njegovog. I o tom Božijem sudu ovisi vječnost! Dao Bog, da bi onda svi uzgojitelji mogli dobro proći. Uzgojitelj je dužan da najprije sebe sve više usavršava, i da onda vjerno i savjesno usavršava povjerenu mu djecu. Moći će dati djeci samo ono što sam imade i znade. Svojski neka prione uz rad da svaki dan sve više znade, sve krjeposnije živi, sve dublje u vjeri napreduje, jer će samo onda moći djeci svojoj u srce položiti najkrasnije darove koji su nad svim darovima ovoga svijeta t. j. vjeru, krijepost i znanost. Tako radeći postići će uzgojitelj i uzgojenik svrhu svoju zemaljsku i vječnu, lako će i dobro proći na pravednom sudu Božijem.“¹⁶

Jegličeva povezanost sa sestrama Družbe Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu vidi se i po tome što se u kapeli Zavoda sv. Josipa 12. rujna 1897. dao rediti za sarajevskoga pomoćnog biskupa. Također i iz toga što je došao iz Ljubljane u Sarajevo te 1. listopada 1911. posvetio novosagrađenu crkvu Kraljice sv. krunice u okviru sestarskoga zavoda, ali tome posvećujem sljedeći odsjek ovoga članka.

2. Gradnja i posveta sestarske crkve Kraljice sv. krunice u Sarajevu

U okviru Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, koji je utemeljiteljica Kćeri Božje ljubavi Franziska Lechner dala podići u vremenu od 24. svibnja do 29. rujna 1882., „na drugom katu bila je uređena lijepa kućna kapelica posvećena Srcu Isusovu“.¹⁷ Kapelica je služila za liturgiju i razmatranja

¹⁵ Anton JEGLIČ, *Uzgojoslovje za učitelje i učiteljske pripravnike* (Sarajevo: vlastita naklada, 1887.), 249.

¹⁶ A. JEGLIČ, *Uzgojoslovje*, 244.

¹⁷ Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 28.

Zaključak: pretvoriti sestarsku crkvu u svetište Drinskih mučenica

U crkvi Kraljice sv. krunice u Sarajevu četiri Drinske mučenice položile su redovničke zavjete kojima su prihvatile Bogu posvećenu čistoću, evanđeosko siromaštvo i poslušnost redovničkim poglavaricama kao dublje življenje osobnog krsnog posvećenja te zajedničko vršenje redovničkog poslanja u Crkvi i svijetu. Samo je predstojnica s. Jula Ivanišević bila Hrvatica rodom iz Požeške biskupije. S. Berchmana Leidenix je Austrijanka rođena blizu Beča, sestre Krizina Bojanc i Antonija Fabjan su Slovenke, a s. Bernadeta Banja kći doseljenih Madžara koji su živjeli u Hrvatskoj. Kao redovnice bile su simbol katoličke vjere u većinski pravoslavnom mjestu Pale. Zato su ih četnici 11. prosinca 1941. silom odveli iz samostana, samostan opljačkali i spalili a njih ubili iz mržnje prema katoličkoj vjeri 15. prosinca 1941. u Goraždu ispod vojne kasarne nakon što su poskakale kroz prozor bježeći od pokušaja silovanja. To je razvidno iz Pozicije koju je god. 2008. izradila s. Ozana Krajačić⁴² pa je Kongregacija za proglašenje svetih priznala razlog njihove smrti kao mučeništvo. Njihovim proglašenjem blaženima mi katolici moći ćemo ih liturgijski častiti i pred njihovom slikom obavljati osobnu pobožnost izvan liturgije Crkve.

Provincijska poglavarica M. Lujza Reif (1874.-1952.) napisala je 5. ožujka 1942. okružnicu članicama Hrvatske provincije Kćeri Božje ljubavi u kojoj je prenijela svjedočanstvo ondašnjeg hrvatskog vojnika Jurja Rupčića o nasilnom odvođenju sestara iz Pala i pogubljenju u Goraždu: „Prva je skočila s. Jula, a posljednja s. Bernadeta, koja se kod pada najviše ozlijedila i onesvijestila, premda visina nije bila velika. Sestre su htjele bježati pred napadajima četnika, ali ovi su ih uhvatili i odmah sve četiri zaklali i u Drinu bacili. Gosp. Rupčić priča, da su i njega htjeli zaklati, ali s pomoću Božjom sretno je pobjegao s jednim Varaždincem iz Goražda. Eto, drage sestre, tako su naše mučenice dokončale svoj ovozemni život. Hvala dragom Bogu, naše mile pokojnice bit će nam zagovornice na nebu.“⁴³ Ovo je najstarije svjedočanstvo

⁴² Usp. poglavlja „Martirio materiale; Martirio formale del parte del persecutore; Martirio formale del parte delle martiri“, *Mariae Julae Ivanišević et IV sociarum sororum professorum*, 95-160.

⁴³ Pun tekst okružnice s izvještajem hrvatske vojne komande o pogubljenju sestara donosi Slavica BULJAN, *Zavjet krvlju potpisan. Životopis službenica Božjih drinskih mučenica*, 320-321.

sestara ali i za djecu sestarskih škola prigodom liturgijskih slavlja. Jedna od sačuvanih znamenitosti iz te prve kapele je kip Srca Isusova pred kojim je molila s. Luka Liengitz u vrijeme krize zvanja i on je sada smješten u predvorje sestarske crkve.¹⁸ Dva desetljeća nakon početka svojega djelovanja u Sarajevu sestre su u sadašnjoj ulici Mehmed-paše Sokolovića dale podići novu školsku zgradu. Kako je rastao broj učenica i katoličkih obitelji povezanih sa sestrama, samostanska kapela postala je pretijesna te se pokazala potreba za podizanjem sestarske crkve koja će biti otvorena učenicama i njihovim obiteljima.

U tu svrhu sestre su već 1906. god. osnovale „Društvo za gradnju crkve Kraljice sv. krunice“ pod pokroviteljstvom nadbiskupa Stadlera. „Članovi društva dijelili su se na utemeljitelje (darovali 300 kruna), dobrotvore I. reda (30 kr.), II. reda (20 kr.) i III. reda (10 kr.). Članarina je iznosila 15 novčića mjesečno. Da se prikupi što više sredstava za podizanje crkve, prodavale su se karte sa slikom Pompejske Gospe i marke za 3 filira. U istu je svrhu sestra M. Gotharda Böhm (1864.-1937.), nastavnica Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa, prevela s francuskog *Roman radnice* od Charles de Vitisa. Djelo je tiskano u velikoj nakladi i raspačavalo se ne samo u Bosni nego i izvan nje.“¹⁹ Osnivačka skupština užeg odbora za izgradnju crkve održana je 13. listopada 1907. te je za predsjednika izabran sarajevski župnik Andrija Podmersky.²⁰ Poglavarice su posebno povjerile s. Terezini Werner da animira prikupljanje sredstava a ona je to radila oduševljeno i maštovito.²¹

Plan crkve izradio je Josip Vancaš (1859.-1932.) koji je tada bio vladin arhitekt u Sarajevu. Inače je projektirao 102 stambene zgrade, 70 crkava, 12 škola, 10 vladinih i općinskih zgrada te 6 hotela. Crkva Kraljice sv. krunice u Sarajevu spada među njegova najznačajnija ostvarenja.²² Među njegove istaknute građevine u Sarajevu spadaju: katedrala Srca Isusova, palača zemaljske vlade (danas zgrada

¹⁸ Fotografiju toga kipa donijela je s. Slavica BULJAN, *Dragulj Srca Isusova*, 17.

¹⁹ Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 31.

²⁰ Rođen 1869. u Brodu na Savi, za vrhbosanskog svećenika zaređen 1893.; župnik katedralne župe u Sarajevu bio od travnja 1905. do smrti 26. srpnja 1914. – Usp. Franjo MARIĆ (ur.), *Gdje su oni stali, mi nastavljamo. Pokojni svećenici Vrhbosanske nadbiskupije od 1882. do 30. 4. 2007.*, (Sarajevo: Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski 2007.), 91-92.

²¹ Podatak donosi s. Sniježna STJEPANDIĆ, „Stota obljetnica crkve Kraljice sv. Krunice u Sarajevu“, *Katolički tjednik*, 29. V. 2011., 12-14.

²² Vidi http://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Vanca%C5%A1 (21. V. 2011.).

Predsjedništva), sjemenište s crkvom sv. Ćirila i Metoda, zgrada pošte na Miljacki i dr. Listajućí *Urudžbeni zapisnik nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog* za godine 1906. do 2011., našao sam nekoliko dopisa u kojima on ordinarijatu šalje nacrt župnih domova ili crkava te ponegdje traži isplatu honorara. Za ovu crkvu nisam našao nijedan dopis njegov niti sestara. Očito zato što su tada Kćeri Božje ljubavi bile redovnička družba papinskog prava koja je mogla podizati vlastite crkve u sklopu svojih odgojnih zavoda, a već su imale odobrenje mjesnog biskupa za svoje djelovanje u Vrhbosanskoj nadbiskupiji. Radi dobivanja prikladnog terena za crkvu, srušen je Marijin zavod koji je tu postojao 28 godina, kako bi se crkva uklopila između najstarije zgrade (Zavod sv. Josipa) u Sarač-Ismaila ulici i nove školske zgrade u ulici Mehmedpaše Sokolovića. Posvetu kamena temeljca obavio je pomoćni biskup dr. Ivan Šarić 8. svibnja 1910. Građevinske radove izveo je poduzetnik iz Sarajeva Ludwig Jungwirth u trajanju nešto više od godine dana.

Crkva je dugačka 31 m, široka 27 m, visoka 13,5 m te ima dva niska tornja. Na pročelju crkve postavljen je kip Marije s Isusom a nad ulaznim vratima postavljen je natpis: „K Isusu po Mariji 1911.“ koji najavljuje komu je crkva posvećena i poziva na katoličko kristocentrično štovanje Majke Isusove. U tornjeve su bila postavljena tri zvona od kojih je najveće imalo 853 kg, poklonio ga je ljubljanski biskup Anton Jeglič kao prijatelj Družbe i zvonu je dano ime „Kraljica sv. krunice“. Drugo zvono, „Sveti Josip“ od 475 kg, darovao je biskup Šarić, a treće „Sveti Ante“ od 274 kg zagrebački pomoćni biskup dr. Antun Bauer. Zvona je posvetio biskup Šarić 8. rujna 1911. i imala su skladan zvuk u dur-akordu d-fis-a. Zvona su po odredbi vlasti skinuta god. 1916. te odnesena za potrebe austro-ugarske vojske u Prvom svjetskom ratu (od olova crkvenih zvona pravljene su topovi). Nikada više nisu nabavljena nova tako da sada sestre pomoću elektroničkog zvona pozivaju vjernike na liturgiju u svoju crkvu.

Kad vjernik ili turist uđe na ulazna vrata s ulice, prvo se susreće s drvenim pretpredvorjem od hrastovih dasaka, tik uz vrata, koje mu pomaže da se sabere pri prijelazu iz ulične buke u tišinu Božje kuće. Zatim slijedi predvorje koje visoka ograda od metalnih šipaka odvaja od lađe crkve. Tu je od početka postavljen kip Gospe Žalosne „Pietà“, zatim slika Pompejske Gospe te kip sv. Ante. Na sestarskom groblju „Betanija“ kraj Sarajeva gdje je nekoć bilo poljoprivredno imanje Družbe, na grob s. Luke Liengitz, koja je umrla mlada od tuberkuloze, dolaze sarajevski katolici i drugi vjernici već više od 120 godina. Zato su sestre u novije

vrijeme u ovo predvorje stavile i kip Srca Isusova iz stare kapele pred kojim je s. Luka imala mistični doživljaj.²³

U nutrini crkva ima širok pjevački kor te iznad kora svuda oko galeriju.²⁴ Četiri stupa nosača galerije dijele nutrinu na glavnu i dvije sporedne lađe. Svjetlo prodire u crkvu kroz tri velika prozora s desne strane i tri na pjevačkom koru, zatim kroz šest ovalnih prozora na galeriji i četiri manja u predvorju crkve. U lijevoj lađi su pokrajnji oltari sv. Ane i Srca Isusova te pred stupovima nosačima galerije kipovi sv. Augustina i sv. Ivana Nepomuka. U desnoj lađi je pokrajnji oltar sv. Josipa te kipovi sv. Barbare i sv. Notburge. Sredinu crkve ispunjavaju dva niza klupa od slavonske hrastovine. Po zidovima naokolo poredane su slike križnog puta izrađene u beuronskom stilu. U crkvi su i dvije isповјedaonice, a popločana je žutim i crvenim „wieneberškim“ pločicama.

Svetište je za šest stepenica povišeno u odnosu na lađu. U njemu je stolar Karlo Bodul načinio 1970. novi drveni oltar s kojega nakon reforme Drugog vatikanskog sabora svećenik predvodi euharistiju okrenut sabranoj zajednici. Netaknut je sačuvan kameni oltar iz god. 1911. „prislonjen“ uz zid, sagrađen od bijelog mramora. Kad je 1910. Bosnu pohodio car Franjo Josip I., darovao je građu i platio troškove podizanja toga oltara. Zato je postavljen natpis na latinskom: „Donavit sua majestas Franciscus Josephus I. MCMX – darovalo njegovo veličanstvo Franjo Josip I. 1910“. Zavjetnu sliku na tom oltaru izradio je hrvatski akademski slikar Oton Iveković (1869.-1939.). Slika predstavlja Majku Isusovu a oko glave joj vijenac s dvanaest zvijezda, što podsjeća na Ženu u Otk 12. Oko slike je petnaest medaljona koji predstavljaju radosna, žalosna i slavna otajstva krunice. Ispod ove oltarne slike prikazan je sv. Dominik kao utemeljitelj braće propovjednika koji su širili i još uvijek šire moljenje krunice.²⁵ S desne i s lijeve strane oltara postavljeni su kipovi zaštitinikâ katoličke mladeži sv. Alojzija i sv. Stanislava, isklesani od bračkog mramora.

---

²³ Usp. Alojzija CARATAN, *Sestra Luka (1861-1890). Kratki životopis prigodom stote obljetnice smrti* (Zagreb: Provincijalat Kćeri Božje Ljubavi, 1990.).

²⁴ Uz osobno promatranje povodom pisanja ovoga članka, za opis crkve, osim knjige sestara Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 30-35 te članka s. Sniježne STJEPANDIĆ, „Stota obljetnica crkve Kraljice sv. krunice u Sarajevu“, 12-14 služim se i prikazom Bože ODOBAŠIĆA, *Katolička Crkva u Sarajevu. Vodič za vjernike i turiste*, Petar VRANKIĆ- Mato ZOVKIĆ (prir.), (Sarajevo: Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, 1984.), 49-50.

²⁵ Usp. David BRYAN, „Ružarij“, *Suvremena katolička enciklopedija* (Split: Laus, 1998.), 843. „Rosenkranz“, *Lexicon für Theologie und Kirche, Achter Band* (Freiburg: Herder, 2006.), 1302-1307.

Sredinom rujna 1911. sestre su od Nadbiskupskog ordinarijata zatražile dopuštenje za čuvanje Presvetog oltarskog sakramenta u novoj crkvi i u svojem koretu. Ordinarijat je to odobrio.²⁶ Svagdanja misa je središte redovničke duhovnosti a tihe molitve pred Presvetim u tabernakulu izvor snage za obavljanje osobnog poslanja u okviru redovničke zajednice.

Posvetu crkve obavio je ljubljanski biskup Anton Jeglič 1. listopada 1911. Nadbiskup Stadler oputovao je 21. rujna u Split te odatle u Veli Lošinj gdje je kanio ostati šest tjedana na odmoru. Vratio se u Sarajevo 25. studenog.²⁷ Kako je taj odmor bio unaprijed planiran, nadbiskup je trebao delegirati drugoga biskupa za posvetu sestarske crkve. Iako je već od 1908. imao za pomoćnog biskupa Ivana Šarića, delegaciju je dao ljubljanskom biskupu Jegliču, svojem bivšem suradniku u Sarajevu i prijatelju sestara Kćeri Božje ljubavi. Nisam našao nikakav pisani trag o tome u Urudžbenom zapisniku Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog za tu godinu. Iz prigodnog članka u Vrhbosni vidi se da je te godine na dan 1. listopada bila nedjelja sv. krunice pa su sestre željele toga dana posvetu svoje nove crkve kojoj će biti zaštitnica Kraljica sv. krunice. Nepotpisani autor članka kaže da „ova prva crkva Bl. Gospe u Sarajevu služi uprav na diku redovnicama zauzetim svom dušom za slavu Božju i duhovnu potrebu naroda katoličkoga“.²⁸ Obredi posvete počeli su u sedam ujutro te su „s propovijedu i svečanom pontifikalnom misom trajali sve do podne. U svojoj propovijedi istaknuo je biskup-konsekrator dobročinitelje, u prvom redu sâm katolički narod, koji je za gradnju crkve najviše doprinio, pa Njeg. Veličanstvo premilostivoga cara i kralja Ferdinanda Franju Josipa I., nadbiskupa-koadjutora dra Antuna Bauera i druge. Kako je dan posvete bio najavljen i Nj. Veličanstvu, to je službenim putem došlo, neka poglavar zemlje g. pl. Potiorek kod posvete zastupa Njeg. Veličanstvo. Makar da je taj dan kišilo, ipak je sila svijeta došla na ovu svečanost.“ Kod svečanog ručka u sestarskom Zavodu sudjelovali su uz posvetitelja predstavnici građanske vlasti, biskup Šarić, arhitekt Vancaš, graditelj Jungwirth, sarajevski svećenici i neki laici. Popodne su sestre sa svojim učenicama priredile prigodnu predstavu koja je trajala od 18 do 20 sati. Pisac zaključuje: „Sarajevski katolički puk jedva je

²⁶ Usp. Urudžbeni zapisnik Nadbiskupskog ordinarijata vrhbosanskog 1911., br. 1236 od 20. rujna.

²⁷ Vijest donosi *Vrhbosna* 1911., 284 i 350.

²⁸ *Vrhbosna* 1911., 301.

čekao, da se ova crkva otvori javnome bogoslužju. To najbolje dokazuje što je crkva sada u listopadu vrlo dobro posjećena za pobožnosti, što se svaki dan obavljaju u 6 sati na večer. Iza kratkoga govora moli se tu javno sv. krunica i onda podijeli blagoslov cum Sanctissimo.“²⁹

3. Zavjeti sestara u njihovoj crkvi u Sarajevu

U toj crkvi, od 1920. do 1949. polagale su Kćeri Božje ljubavi redovničke zavjete Bogu posvećene čistoće, evanđeoskog siromaštva i poslušnosti u znak potpunog posvećenja Bogu i vršenja pravila svoje zajednice. Svi kršćani posvećuju se krštenjem Bogu u Crkvi a redovnički zavjeti su dublje prihvaćanje krsnog posvećenja (LG 44; PC 5). Sadašnji Zakonik kanonskog prava kaže: „Redovničkim zavjetovanjem članovi javnim zavjetom prihvaćaju obdržavanje triju evanđeoskih savjeta, posvećuju se Bogu po službi Crkve i pritjelovljuju se ustanovi s pravima i dužnostima koje određuje pravo“ (k. 654.). Konstitucije Družbe određuju da poslije valjano završenog novicijata novakinje polažu zavjete na godinu dana. Kroz sljedećih tri, šest ili više godina privremene zavjete sestra obnavlja pred nadležnom poglavaricom zatim slijede doživotni zavjeti.³⁰ Prema pravilima Družbe, pred prve zavjete sestre su trebale napisati izjavu o ustupanju Družbi materijalnih dobara koja im pripadaju nasljedstvom ili bi ih mogle dobiti na dar. Sačuvane su takve izjave sestara Jule Ivanišević, Krizine Bojanc, Antonije Fabjan i Bernadete Banja.³¹

²⁹ *Vrhbosna* 1911., 302.

³⁰ *Usp. Konstitucije Družbe Kćeri Božje ljubavi*, Sarajevo, 1928., 58-63. Evo formule doživotnih zavjeta iz toga izdanja:

U ime Oca i Sina i Duha svetoga. Amen.

Ja sestra Marija N. N. obećajem pred Bogom Svemogućim, Marijom prečistom Djevicom i Majkom Božjom, pred svetim ocem Augustinom, svim svetim i pred Vama, časna majko i generalna glavarice Družbe Kćeri Božje ljubavi, doživotno siromaštvo, čistoću i poslušnost prema pravilima svetoga Augustina i prema ustanovama ove kongregacije. Njima se u svemu potpuno podvrgavam, te ću svim silama svojim nastojati, da ih točno izvršujem po milosti Gospodina Boga. Amen.

Da potvrdim ovo svoje obećanje, napisala sam svojom rukom.

Mjesto, dne

Sestra N. N.
Kći Božje ljubavi

³¹ *Usp. Slavica BULJAN, Zavjet krvlju potpisan. Životopis službenica Božjih drinskih mučenica* (Zagreb: ³2011.), 301-303.

Sestra Berchmana Leidenix (r. 1865.) završila je svoju redovničku formaciju u kući matici u Beču gdje je prve zavjete položila 20. kolovoza 1883. a doživotne 17. kolovoza 1892. U vrijeme redovničke priprave s. Jule Ivanišević (r. 1880.) kandidatura i novicijat bili su u Beču za sve nove članice. Tako je ova Slavonka s osnovnom školom trebala naučiti njemački da bi bila pripuštena prvim zavjetima u Beču 16. kolovoza 1916. a doživotne je položila u Sarajevu 29. srpnja 1923. Dan ranije iste godine položila je svoje prve zavjete s. Krizina Bojanc (r. 1885.) a doživotne u istoj crkvi 5. kolovoza 1926.³² S. Antonija Fabjan (r. 1907.) položila je prve zavjete 19. ožujka 1932. a doživotne 5. kolovoza 1937. S. Bernadeta Banja (r. 1912.) položila je prve zavjete 15. kolovoza 1932. a doživotne 28. kolovoza 1938.

Iz razgovora sa s. Brankom Matošević (r. 1926.) 24. travnja 2011. u Sarajevu doznao sam kako se obred zavjetovanja odvijao.³³ Svršene novakinje koje su polagale prve zavjete i juniorke, koje su obnavljale zavjete više puta na godinu dana, stajale su u prvim klupama u crkvi. Zavjeti su se polagali pod misom, nakon propovijedi. One koje su polagale prve zavjete, ili ih obnavljale, ostajale su na svome mjestu u klupi, zajednički izgovarale formulu zavjetovanja te jedna po jedna vlastito ime nakon „Ja sestra Marija...“. Sestre koje su polagale doživotne zavjete dolazile su u svetište, kleknule pred poglavaricu jedna po jedna

³² S. BULJAN, *Zavjet krvlju potpisan. Životopis službenica Božjih drinskih mučenica*, 178 krivo piše da je doživotne položila 1925., ali s. Ozana KRAJAČEVIĆ: *Mariae Juliae Ivanišević et IV sociarum sororum professorum ex Instituto Filiae divinae caritatis in odium fidei, ut fertur, inrefectarum (+1941) positio super martyrio* (Romae: 2008.), *Summarium*, 114 stoji u prijevodu dokumenta o zavjetima „Voti perpetui: 5 agosto 1926. Sarajevo“. Također u Ozana KRAJAČIĆ, *Drinske mučenice. Život i mučeništvo* (Zagreb: Družba Kćeri Božje ljubavi, 2011.), 20.

³³ Delfa s. Branka Matošević rođena je 10. listopada 1926. u Biloj; završila je kod sestara učiteljsku školu a zatim im se pridružila, ali nikada nije radila kao učiteljica jer su komunističke vlasti 1945. nacionalizirale sestarske i druge katoličke škole. Na molbu skopskog biskupa dr. Smiljana Čekade poglavari su je odredili 1951. da pođe raditi u Bitolu sa skupinom sestara kao bolničarka. Radeći, položila je srednju medicinsku školu te nastavila raditi kao medicinska sestra i ostala 29 godina zavojevši Makedoniju i Makedonce. Sada je penzionerka u samostanu Kćeri Božje ljubavi u Kaknju gdje je djelovala također u toku rata 1991.-1995. te kao djelatnica župnog Caritasa činila dobro svima. Za to je dobila priznanje općine Kakanj 15. travnja 2011., o čemu su izvijestile *Kakanjske novine* VII (2011.), br. 163 od 15. 4. 2011., str. 12-13. Za njezino djelovanje u Makedoniji usp. Slavica BULJAN, „Oproštaj od sestre Branke Matošević u Bitolju“, u vlastitoj knjizi *U službi Crkve i na slavu Boga* (Zagreb: vlastita naklada, 2004.), 243-247.

te čitale tekst zavjetovanja koji su napisale vlastitom rukom i potpisale.

Kod prvih zavjeta svećenik koji je predvodio misno slavlje stavljao je novim članicama Družbe redovnički prsten na ruku, zatim vjenčić na glavu i predavao Konstitucije zajednice. Uz predavanje prstena izgovarao je: „Primate ovaj prsten; neka vas sjeća na vašega nebeskog Zaručnika i na obećanje, koje ste mu danas zadali!“ Uz stavljanje vjenčića na glavu govorio je: „Kralj vječne slave neka vas ovjenča milošću i milosrđem; poštujujte Njegovu trnovu krunu na zemlji, da vas On ovjenča vijencem slave i časti u nebu!“³⁴

S. Branka Matošević položila je prve zavjete 15. kolovoza 1948. te ubrzo raspoređena u samostan Družbe u Splitu. Sjeća se da je kao kandidatica i novakinja bila raspoređena na ispomoć s. Jelindi Štambuk (1890.-1969.) koja je uređivala sestarsku crkvu a od 1. rujna 1932. bila sakristanka i stolne crkve u Sarajevu.³⁵ Također se sjeća čestih upada policije u samostan nakon što su komunisti u početkom svibnja 1945. preuzeli vlast. Policajci i tajni agenti pretresali su knjige i stvari sestara tražeći pisma i druge „dokaze“ o neprijateljskoj djelatnosti. Sestarske škole (Zavod sv. Josipa u kojem je djelovala osnovna škola i Zavod sv. Augustina u kojem je djelovala škola za učiteljice) nova vlast je odmah na početku zatvorila te u njima otvorila državne škole, u bivšem Zavodu sv. Josipa osnovnu školu „Silvije Strahimir Kranjčević“ (koja je tu ostala do rata u travnju 1992.) a u Zavodu sv. Augustina Srednju muzičku i Muzičku akademiju (gdje i sada djeluju).

Pravi stres za sestre bilo je nasilno istjerivanje iz samostana 6. lipnja 1949. od strane novih vlasti: „Sestre iz Zavoda sv. Josipa preseljene su iz Sarajeva u stari dio franjevačkog samostana u Fojnici, 56 km daleko od Sarajeva. Taj je dio samostana demoliran za vrijeme rata i takav je do tada ostao. Sestre Zavoda sv. Augustina upućene su u franjevački samostan u Kraljevoj Sutjesci. U toj preteškoj situaciji našlo se 125 sestara i 15 sestara novakinja. Samostani na teritoriju Republike Hrvatske nisu mogli prihvatiti toliki broj sestara iz Bosne. I

---

³⁴ Slavica BULJAN, *Zavjet krvlju potpisan. Životopis službenica Božjih drinskih mučenica*, 263 pri tumačenju prvih zavjeta s. Bernadete Banja.

³⁵ Kad sam 26. listopada 1968. preuzeo službu župnika katedralne župe u Sarajevu, ona je već bila u mirovini među svojim susestrama u Sarajevu. Pozvale su me da joj podijelim sakramente u smrtnoj bolesti dok je ležala na Univerzitetskoj klinici u Sarajevu. Umrula je 29. svibnja 1969. i kao župnik vodio sam joj sprovod. Sjećam se da je velik broj župljana sudjelovao na sprovodu u znak zahvalnosti njoj i drugim sestrama za tihu prisutnost među katolicima ovoga grada. Bio je to i znak solidarnosti sa sestrama koje su državne vlasti istjerale iz njihove kuće.

onaj jedan jedini veći samostan (u Koprivnici) bio je nacionaliziran. A u Fojnici se nije moglo niti stanovati, niti od čega živjeti. Zato su se sestre dozvolom crkvenih i redovničkih poglavara snalazile kako su znale i mogle. Neke su se zaposlile u državnoj službi, a neke se privremeno smjestile kod svoje rodbine. Samo su pojedine sestre primljene pod krov nekih zajednica u Hrvatskoj.³⁶ U to tjeskobno vrijeme neki su župnici primili ove sestre da vode domaćinstvo i uređuju crkvu. Kad sam u listopadu 1965. raspoređen za kapelana u Travniku, našao sam u župnom stanu tri sestre Kćeri Božje ljubavi od kojih je jedna svirala u crkvi te pomagala u administraciji (bila je učiteljica), druga kuhala a treća bila bolesna. U Travniku je u staračkom domu od 1949. radilo desetak sestara te su tu i stanovale. Vodstvo doma i pacijenti, većinom nekatolici, bili su im zahvalni za služenje nemoćnima danju i noću.

4. Izgon sestara iz samostana od 1949. do 2008. prikovao sestre uz crkvu

Jedna skupina sestara prilagodila je malu dvorišnu prizemnicu u ulici Ivana Cankara br. 16 u privremeni samostan iz nužde: „U toj je kući nekoć stanovao sluga Zavoda sv. Josipa. Bilo je tu i spremište za živežne namirnice. U jednoj je prostoriji bila uređena stolarska radionica.“³⁷ Mjesta je bilo za svega četiri sestre od kojih je jedna bila sakristanka katedrale, druga se brinula za sestarsku crkvu Kraljice sv. krunice, jedna se zaposlila u državnoj službi a jedna je kuhala. Kasnije su im se pridružile sestre koje su u Sarajevu studirale, a otvorena je mala radionica crkvenog ruha. Uz strogo redovnički posao sestre su se brinule za bolesne i usamljene osobe u svojem susjedstvu, a nekima su od njih nosile tople obroke. Zgrada je obnovljena 1958. te prozvana samostanom sv. Josipa.

Kad se vrhbosanski svećenik Zvonimir Baotić vratio sa studija misiologije u Rimu, nadbiskup Čekada kao biskup zadužen za misijsku animaciju u okviru Biskupske konferencije Jugoslavije imenovao ga je 28. siječnja 1972. tajnikom Misijske centrale u Sarajevu, tajnikom Misijskog vijeća pri BKJ te glavnim urednikom misijskog lista „Radosna vijest“ koji je trebao pokrenuti.³⁸ Jedna soba u kaptolskom dijelu

³⁶ Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 193-194.

³⁷ Alojzija CARATAN - Božena MUTIĆ, *Provincija Božje providnosti*, 214.

³⁸ Usp. Ilija PILIČIĆ, „Biibliografija dr. Zvonimira Baotića (1937.-1995.)“, Diplomski rad na Vrhbosanskoj katoličkoj teologiji u Sarajevu pod vodstvom M. Zovkića 2006.

nadbiskupske rezidencije stavljena je na raspolaganje za misijsku centralu te nužne prostorije u podrumu. Baotić je odmah zamolio provincijalnu upravu Kćeri Božje ljubavi u Zagrebu da stave na raspolaganje tri svoje sestre za rad u Misijskoj centrali. One su to rado prihvatile i sestre su marljivo radile sve do prisilne obustave rada centrale u ratnom Sarajevu u travnju 1992. Da bi mogle spavati u malo samostanskoj zgradi sve članice zajednice koje su u Sarajevu radile ili studirale, sestre su nabavile vojničke željezne krevete s metalnim šipkama koji se mogu stavljati jedan iznad drugoga. Neko vrijeme bilo ih je dvanaest u toj tijesnoj kući tako da mi je jedna od njih u šali rekla kako spava „na trećem katu prizemlja“ što znači da su ispod njezina kreveta bila još dva.

Kad su prikupile sredstava od stranih i domaćih dobrotvora, sestre su pristupile ugradnji sobica u potkrovlju te zgrade kako bi svaka imala svoj osobni prostor za odmor. Radove je isplanirao i izveo sarajevski građevinski poduzetnik Josip Čeprnić od travnja do listopada 1988. uz maštovito zalaganje tadašnje predstojnice s. Kristijane Jurić.

Sve vrijeme od nasilnog izгона sestara iz samostana 1949. predstojnica ove zajednice sa svojim susestrama vodi brigu o crkvi Kraljice sv. krunice. Osim što „pronalazi“ svećenika koji će radnim danom i nedjeljom slaviti euharistiju sestrama i vjernicima Sarajeva koji se okupljaju u toj crkvi, ona se brine i o materijalnom uzdržavanju crkve te organizira povremene nužne popravke. Prvom popravku nakon Drugog svjetskog rata sestre su mogle pristupiti tek 1970. nakon što je nadbiskup Čekada dopratio u njihovu crkvu direktora međunarodnog Caritasa Karla Bayera 14. lipnja te godine. U Kronici samostana stoji: „Pregledao je crkvu iznutra i izvana te vidio kako je jako oštećena i obećao nam je svoju pomoć za popravak iste“.

Također je zabilježeno kako je s. Silva Rabič, uz pristanak župnika Alojza Žagara (1911.-1971.) u župi Travnik sabirala priloge za popravak crkve te da se „skupila lijepa svota od 410.000 st. din“. Vanjski radovi su izvođeni od početka srpnja do Božića. Nadbiskup Čekada dao je prigodom nastavka unutarnjih radova sljedeće godine dopuštenje da se skine propovjedaonica sa zida (jer se u skladu s liturgijskom reformom Drugog vatikanskog počelo propovijedati s ambona uz novi oltar okrenut prema sabranoj zajednici). Do listopada 1971. „postavljen je novi oltar i ambon, u svetište smještene lijepe stolice za svećenike, kupljen je novi ćilim (Laufteppich) koji prekriva cijelo svetište. Uređena je rasvjeta mjesto vijenaca od žarulja oko Gospe. Ulazna vrata su

također temeljito popravljena, isto i staklena vrata na ulazu“.

Nova prigoda za popravak crkve bilo je dopuštenje sestrama da mogu koristiti sobe u tornju 1981. god. Dana 2. ožujka majstori su počeli zidati prolaz za stepenice do soba u tornju. Građevinski radovi na crkvi završeni su početkom svibnja, ali su nadležni iz općine Centar 12. svibnja došli pregledati „sporne sobe“, jer je direktor škole uz koju je crkva prislonjena osporavao sestrama pravo na pristup sobama u sastavu crkve, a dotada ih je koristila škola. Rješenje da škola mora napustiti te prostorije doneseno je 11. lipnja. U drugoj polovici svibnja postavljen je bakreni krov na crkvu. Za sedamdesetu obljetnicu crkve nabavljene su orgulje a sama proslava održana 22. listopada. Misu je želio predvoditi nadbiskup Jozinović, ali je morao biti odsutan radi sprovođa beogradskog nadbiskupa Gabriela Bugatka pa su sestre zamolile mene da predvodim. Nakon homilije obavili smo blagoslov novih orgulja u prisutnosti poglavarice M. Benite Kovačević koja je prva na njima svirala. U kronici je zabilježeno za taj dan: „Za vrijeme proslave skele su stršile kroz sredinu crkve, ali to nije smelo naše vjernike i štovatelje Gospine. Nadamo se da će radovi biti gotovi do proljeća 1982. kad ćemo moći svečano proslaviti stogodišnjicu dolaska sestara u Sarajevo“. Dana 23. veljače sestre su u Zenici prodale jednu staru kuću, koju je jedna od njih naslijedila od jedne starice, te novac namijenile za fasadu svoje crkve u Sarajevu. Skele su u crkvi skinute 24. ožujka.

Sredinom travnja 1982. sestre su gradskim vlastima podnijele molbu za popravljjanje fasade na svojoj crkvi te su radovi počeli 23. travnja uz molitvu da se prolaznicima ne dogodi što opasno zbog radova na njihovoj crkvi. Stotu obljetnicu dolaska utemeljiteljice u Sarajevo proslavile su 28. travnja: „Zajednički smo molile, pjevale, zahvaljivale. Vapile smo Bogu da nastavimo i dalje djelo koje je Majka Franciska započela“. Radovi su završeni 16. lipnja kada su skinute i skele, a kroničarka je zabilježila: „Nikome se ništa nije desilo, ni radnicima ni prolaznicima. Očito se vidi da Bog sve vodi“. Vanjsku proslavu stote obljetnice dolaska sestre su priredile 5. kolovoza 1982., nakon što su bili dovršeni radovi na vanjskoj obnovi crkve i samostana sv. Josipa. Posljednja svota novčane pomoći za popravak crkve stigla je od Kongregacije za evangelizaciju 7. listopada i tako su sestre mogle izmiriti dug od gradnje.

U toku rata od travnja 1992. do prosinca 1995. u Sarajevu se nije mogla izvoditi redovna nastava zato što je grad bio pod paljbom srpskih

vojnih postrojbi i snajperista s okolnih brda. U sestarskoj školskoj zgradi u ul. Mehmed Paše Sokolovića, gdje je u vrijeme komunističke vlasti bila smještena osnova škola „S. S. Kranjčević“, u ratnim godinama 1992., 1993. i dijelu 1994. bila je smještena vojna jedinica. U dogovoru s upravom Kćeri Božje ljubavi, nadbiskup Vinko Puljić odlučio je zatražiti od državnih vlasti povratak te zgrade za katoličku školu. Trebalo je u ratnim prilikama vratiti na raspolaganje Crkvi zgradu i prije nego država donese novi zakon o povratku oduzete imovine vjerskih zajednica. Kada je to nadbiskupu pošlo za rukom, izvršena je nužna obnova i prikupljen nužni školski namještaj. Prethodno je izrađen plan i program za djelovanje triju škola, a nakon što su stigla nužna odobrenja, 17. listopada 1994. započela je školska godina s ukupno 578 učenika: u Osnovnoj školi 17 razreda, u Općoj - realnoj gimnaziji 6 a u Srednjoj medicinskoj 2.³⁹ Službeno otvorenje Katoličkog školskog centra „Sv. Josip“ u Sarajevu bilo je 19. studenog 1994. Svečanosti otvaranja prisustvovala su dva člana predsjedništva, veleposlanici Hrvatske i Italije, doministar obrazovanja BiH, predstavnici Pravoslavne crkve i Jevrejske općine. Na nadbiskupovu molbu, pomoćni biskup Sudar prihvatio je zadaću promicatelja obnovljenih katoličkih škola u Vrhbosanskoj nadbiskupiji, a to je značilo prvenstveno prikupljati sredstva za otvaranje i uzdržavanje. U govoru otvorenja zahvalio je francuskoj vojnoj jedinici u gradu i predstavnicima međunarodne zajednice za uvoženje školskog namještaja u opkoljeni grad te istaknuo: „U ovaj Centar uložena su velika materijalna sredstva. Nisu rijetki koji se pitaju i nas zapitkuju o stvarnim motivima ovog rizičnog pothvata. Motivi su svakako mnogobrojni, ali se mogu svesti na one temeljne, koji su nadvladali sve strahove i nedoumice. Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini i ovim djelom želi potvrditi svoje temeljno opredjeljenje služenja čovjeku i njegovu spašavanju... Uvjerena da nakon duge noći strave i užasa, kroz koju je prošao i prolazi čovjek ove zemlje, mora svanuti jutro, Katolička Crkva ne želi samo proročki naviještati to jutro nego se želi uključiti i doprinijeti, koliko joj je moguće, njegovu što bržem i istinskim svitanju.“⁴⁰

Nakon rata katolički roditelji iz mjestâ izvan Sarajeva počeli su moliti da njihova djeca budu primljena u KŠC te da im bude osiguran

---

³⁹ Usp. Pero PRANJLIĆ, „Osnivanje i počeci rada Katoličkog školskog centra ‘Sveti Josip’ u Sarajevu“, *Katolički školski centar ‘Sv. Josip’ Sarajevo. 15. obljetnica*, Vera Katz (prir.), (Sarajevo: 2009.), 32-55.

⁴⁰ *Vrhbosna* 1994., 80-81.

internatski smještaj u danima nastave. Na poticaj biskupa Sudara, Vrhbosanska nadbiskupija i sestre kao vlasnice zgrade odlučile su u visokom austrijskom tavanu školske zgrade izgraditi sobe za učenike internata. Tako je 31. kolovoza 1997. biskup Sudar blagoslovio prostorije Internata u koji se smjestilo prva 32 stanovnika – 19 mladića i 13 djevojaka.⁴¹ Na početku je internat imao 24 dvokrevetne sobe, 2 apartmana, 2 dvorane i 2 sanitarna čvora. Građevina koja je izvorno bila sestarski samostan i dalje je ostala na korištenje poduzeću „Neretva“ koje je tu tokom rata otvorilo radionicu za izradu umjetnih ljudskih udova te nastavilo s radom i nakon rata. Kako „Neretva“ nije koristila tavan zgrade, u toku 1998. preuređen je taj dio u internat s 12 soba za djevojke, zatim dvoranom za molitvu, čajnom kuhinjom, sanitarnim čvorom i apartmanom za sestru odgojiteljicu. Biskup Sudar blagoslovio je 25. studenog 1998. taj dio internata.

Uz uporno zauzimanje biskupa Sudara, poduzeće „Neretva“ napustilo je prostorije samostana početkom 2008. Tako se moglo pristupiti temeljitoj obnovi zgrade koja u prizemlju i na prvom katu služi kao samostan za sestre a drugi i treći kat s potkrovljem kao internat za djevojke. Tom prigodom sestre su ponovo tražile dopuštenje državne vlasti za sanaciju krova i fasade na crkvi Kraljice sv. krunice. Kako je u međuvremenu crkva kao važno Vancaševo djelo proglašena nacionalnim spomenikom kulture te stavljena pod posebnu zaštitu, sestre su imale problema u dobivanju dopuštenja da na crkvu stave lim cinkolit, ali su gradski oci ipak dali potrebno dopuštenje. Sadašnja predstojnica s. Davorka Šarić, koja mi je ljubazno davala podatke iz kronike o povijesti samostana i crkve zaključila je: „Ostanak sestara ovisio je od čuvanja crkve: sestre su ostale na svom povijesnom korijenu u Sarajevu čuvajući crkvu Kraljice sv. krunice!“

Obnova samostana počela je 2. veljače 2008., a sestre su se uselile u prostorije namijenjene njima početkom srpnja 2009. Posljednju euharistiju slavile su u kapelici „privremenog“ samostana sv. Josipa 10. kolovoza te godine pod vodstvom kanonika Ante Meštrovića. Kroničarka je zabilježila: „Zahvalili smo dobrom Bogu za sve što nam je podario, milosti i darove u toj kapelici. Bilo je suza i ganuća kod sv. Mise... Bogu hvala! Prečasniji je bio s nama na doručku u Zavodu sv. Josipa i divio se kako je uređena kuća“. Time je praktično okončan izgon sestara iz njihova samostana.

---

⁴¹ Usp. Mario ĆOSIĆ, „Internat sv. Josipa“, *Katolički školski centar 'Sv. Josip' Sarajevo. 15. obljetnica*, Vera Katz (prir.), (Sarajevo: 2009.), 174-177.

i uvjerenje da su sestre Berhmana Leidenix, Jula Ivanišević, Krizina Bojanc, Antonija Fabjan i Bernadeta Banja mučenice katoličke vjere i svojega ženskog, Bogu posvećenog djevičanstva.

Sestre su u crkvu Kraljice sv. krunice već stavile kopiju njihove slike koju je 1986.⁴⁴ načinila u Splitu s. Paulina-Danica Semenčić iz družbe Službenica milosrđa, na molbu splitskog svećenika don Špire Vukovića (1921.-1994.).⁴⁵ On je počeo štovati Drinske mučenice 7. srpnja 1942. kada je kao bogoslov na putu iz Đakova prošao kroz Bosnu. Prigodom proglašenja Drinskih mučenica blaženima u Sarajevu 24. rujna 2011. sestre će u crkvi Kraljice sv. krunice postaviti oltar njima u čast i tako će vjernici moći zornije doživljavati njihov primjer redovničkog služenja u Crkvi te svjedočke smrti za katoličku vjeru i ideale redovničkog poziva. Oltarnu sliku mučenica priredio je akademski slikar Anto Mamuša, a oltar će biti postavljen na mjestu gdje je sada u njihovoj crkvi oltar sv. Ane.

CENTENNIAL OF THE CHURCH IN WHICH THE MARTYRS OF THE DRINA PROFESSED THEIR RELIGIOUS VOWS

Summary

On the occasion of the beatification of Sr. Jula Ivanisevic and four Sisters of the Congregation of the Daughters of Divine Charity, who were massacred on 15 December 1941 at Gorazde (Eastern Bosnia) as representatives of the Catholic faith, the author presents a short history of the church of Our Lady Queen of the Rosary in Sarajevo, in which the Martyrs of the Drina River professed their religious vows.

The church was designed by Sarajevo architect Josip Vancas and built by Sarajevo contractor Ludwig Jungwirth. The building was consecrated by the bishop of Ljubljana, Anton Bonaventura Jeglic, on 1 October 1911. A. B. Jeglic was canon in Sarajevo from 1882 to 1898 and chaplain to the Daughters of Divine Charity, who came to Sarajevo from Vienna in April 1882 and soon opened a Grammar school for boys and

⁴⁴ U intervjuu za KTA od 8. travnja 2011. rekla je „Mislim da je to bilo 1984.“, ali me s. Ozana Krajačić upozorila da je prema pismu don Špire Vukovića to sigurno bilo 1986.

⁴⁵ Iz intervjuja koji je s. Paulina Semenčić dala Katoličkoj tiskovnoj agenciji 8. travnja 2011.: „Don Špiro mi je dao fotografije Drinskih mučenica pa smo se zajedno složili da bude baš onakva kakva je i ispala. Ja sam predložila da bude nad njihovim glavama Duh Sveti jer je to Njegovo djelo, Njegova snaga. Don Špiro je htio da na sliku napišem i imena svake od njih. Koliko je vremena točno prošlo dok je slika bila gotova ne znam točno, ali mislim da je prošlo dosta vremena jer zbog drugih dužnosti nisam mogla posvetiti vremena slikanju koliko sam željela.“

girls, teaching, among other things, Croatian and German language. They also opened a Girls Teacher Training College at which Canon Jeglic taught pedagogy and for which he published his own manual for students. When in May 1945 the communists seized power in Yugoslavia they nationalized the schools operated by the Sisters and on 6 June 1949 they also expropriated the convent building so that 125 sisters and 15 novices had to move out immediately. Just four of them were able to take up residence in a building in the courtyard of their former convent. Other sisters had to go to their families or were accommodated in two monasteries of the Bosnian Franciscans. Sisters who remained in Sarajevo took care of their church and of elderly persons in their neighborhood. Thanks to domestic and foreign donors they were able to renovate the church in 1971, 1982 and 2008.

During World War Two Bosnia and Herzegovina was included in the so-called Independent State of Croatia, which was a protectorate of Hitler's Germany. Orthodox Cetniks were Serbian militia fighting against the officially Catholic Croatian dictatorial regime in Eastern Bosnia. On 11 December 1941 they broke into the convent of the Daughters of Divine Charity at Pale, burned down the convent with the chapel and forcibly took five sisters who were serving Orthodox and other neighbors in that predominantly Orthodox town. Sister Berchmana Leidenix was 76 and could not walk through the snow in the cold winter weather. She was left in the village of Sjetlina and killed on 21 December. Superior Sr. Jula Ivanisevic, Sr. Krizina Bojanc, Sr. Antonija Fabjan and Sr. Bernadeta Banja were taken to the military barracks at Gorazde. On 15 December Cetniks tried to rape them in a room on the second floor where they had incarcerated them but the sisters jumped out of the window and were seriously injured. The Cetniks massacred them and the next day threw their corpses into the River Drina. The process for their beatification was conducted in Sarajevo from 1999 to 2002 and in Rome from 2003 to January of 2011. They were beatified on 24 September 2011 in Sarajevo. The Sisters will erect an altar in their honor in the church of Our Lady Queen of the Rosary in Sarajevo, in which the Martyrs of the Drina professed their religious vows. In consequence, this church will become their shrine.

Key words: Congregation of the Daughters of Divine Charity, schools operated by the Sisters in Sarajevo, A. B. Jeglic chaplain to the sisters in 1882-1898 and consecrator of their church in 1911, the church of Our Lady Queen of the Rosary belonging to the sisters, vows of women religious, shrine.

Translation: Mato Zovkić and Kevin Sullivan